

Borba protiv terorizma i fundamentalna ljudska prava

Sažetak

Zabrana mučenja ima specijalni status u međunarodnom pravu te se tretira kao *jus cogens*, odnosno imperativna norma općeg međunarodnog prava. Ona je apsolutna, to je nederogabilno pravo koje ni pod kojim uvjetima ne može biti ukinuto, ograničeno ili suspendirano. Zabranjuje mučenja i svih drugih okrutnih i ponižavajućih kazni i postupaka u cijelosti su posvećene Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1984.) i Europska konvencija za sprječavanje mučenja i neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (1987.). Konvencijske odredbe se provode putem specifičnih odredbi nacionalnog zakonodavstva. Države potpisnice dužne su donijeti učinkovite zakone, administrativne, sudske i druge mjere radi sprječavanja djela mučenja. Konvencija UN-a utvrđuje da se kao opravdanje za torturu ne može navoditi nikakva iznimna okolnost, pa makar se radilo o ratu ili izvanrednom stanju. Počiniteljima kaznenih djela garantiraju se ljudska prava, pa tako i teroristima. Za razliku od borbe protiv kriminaliteta u kojoj država ograničuje ili suspendira temeljna ljudskih prava tek kad postoje čvrsti dokazi protiv osumnjičenika, suvremeni antiterorizam opravdava intervenciju u zaštićenu sferu pojedinca i kad takvi dokazi ne postoje ili nisu pouzdani. Uprkos sumnji da možda imaju informacije neophodne za zaštitu drugih ili države, zabranjeno je mučiti teroriste ili prema njima neljudski postupati. Učinkovito sprječavanje mučenja temelji se na kvalitetnom pravnom okviru te osiguranju njegove primjene i jamstava. U kontekstu sprječavanja mučenja i drugih oblika zlostavljanja, od temeljne je važnosti razvijati metode vođenja istrage koje će smanjiti oslanjanje na priznanja. Potrebna je kontinuirana izobrazba djelatnika u sustavu: policijskih službenika, zatvorskih čuvara, odvjetnika, sudaca, liječnika. Međunarodna je zajednica odlučila suzbijati svaki oblik mučenja djelujući na međudržavnom nivou ali i na razini individualne odgovornosti. Tortura, bez obzira da li je poduzeta od strane države ili nedržavnih subjekata nikad i ni pod kojim uvjetima ne može biti opravdana. Iako pravu na život nije dana apsolutna zaštita, zabrana mučenja je potpuna i apsolutna.

Ključne riječi:

terorizam, policija, tortura, mučenje, neljudsko postupanje, ponižavajuće postupanje, kažnjavanje

1. Uvodno o kogentnom pravu

Zabrana mučenja sadržana je u mnogobrojnim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i humanitarnim pitanjima i prihvaća se kao načelo općeg međunarodnog prava. Opće je prihvaćeno da zabrana mučenja ima specijalni status u međunarodnom pravu te se tretira kao *jus cogens*, odnosno imperativna norma općeg međunarodnog prava.¹ Prema široko prihvaćenim stajalištima, zabrana torture je u međunarodnom pravu stekla status kogentne norme. U međunarodnom je pravu zabrana torture apsolutna što znači da je riječ o nederogabilnom pravu koje ni pod kojim uvjetima ne može biti ukinuto, ograničeno ili suspendirano. Zabrana torture je pozitivna obaveza država koje su dužne poduzimati sve potrebne mjere kako bi spriječile torturu bez obzira na okolnosti u kojima se ona primjenjuje. Dugo se mislilo da mučenje, nečovječni i ponižavajući postupci postoje isključivo u ratnim sukobima te se na njih nije obraćala pozornost u vrijeme mira. Pregled suvremenih slučajeva mučenja, nečovječnih i ponižavajućih postupaka otkriva da teški oblici zlostavljanja nisu samo stvar prošlosti. Tijekom stoljeća, s napretkom i razvojem čovječanstva brutalne metode starog i srednjeg vijeka zamijenjene su složenijim, ali jednako okrutnim metodama. No njihov učinak i ishod nisu se promijenili. Mučenje i drugi teški oblici zlostavljanja i dalje čine ozbiljnu prijetnju ljudskoj sigurnosti te tjelesnoj i psihičkoj cjelovitosti ljudskog bića. Počiniteljima kaznenih djela garantiraju se ljudska prava, kao što su pravo na pravično suđenje i pravo na čovječno postupanje kada im je oduzeta sloboda. Teroristima se također garantiraju ljudska prava. Usprkos činjenici da možda imaju informacije neophodne za zaštitu drugih ili države, zabranjeno ih je mučiti ili podvrgnuti neljudskom postupanju. Judikatura europskog suda za ljudska prava ističe da *čak i u najtežim okolnostima, kao što je borba protiv terorizma i organiziranog kriminala konvencija zabranjuje uporabu torture odnosno drugog nečovječnog, okrutnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja.*² Zbog važnosti vrijednosti koje štiti, ovaj princip je postao neopoziva norma *jus cogens*, tj. norma koja u međunarodnoj hijerarhiji ima viši rang nego ugovorno pravo, pa čak i druga pravila običajnog prava. Izravna posljedica tog višeg ranga je da države ne mogu odstupiti od principa ni na temelju međunarodnih sporazuma niti na osnovu pravila lokalnog ili specijalnog običajnog prava, pa čak ni na temelju općih pravila običajnog prava koja nemaju istu normativnu snagu. Jasno je da karakteristika *jus cogens* zabrane mučenja artikulira ideju da je ta zabrana sada postala jedan od fundamentalnih standarda međunarodne zajednice. Ta je zabrana zamišljena tako da izazove efekt odvratanja, tako što će svim članovima međunarodne zajednice i obnašateljima vlasti dati do znanja da je zabrana mučenja apsolutna vrijednost od koje nitko ne smije odstupiti, ona služi da se u međunarodnom okruženju oduzme legitimitet svim zakonodavnim, upravnim ili sudskim aktima koji dozvoljavaju mučenje. U takvoj situaciji, nacionalne mjere koje krše opći princip i relevantne ugovorne odredbe ne bi stekle međunarodno pravno priznanje. Potencijalne žrtve, mogle bi pokrenuti postupak pred nadležnim međunarodnim ili nacionalnim pravosudnim tijelom sa zahtjevom da se

¹ *jus cogens* – prisilno pravo, prinudne pravne norme, propisi kojih se pojedinci ne mogu odreći (suprotno *jus dispositivum*). *Jus cogens* su nederogabilne norme međunarodnog kaznenog prava koje djeluju prema svima što znači da djeluju i prema onim državama koje nisu stranke odnosno međunarodnog ugovora, a prema pravnoj snazi su iznad ostalih normi međunarodnog prava. Opće međunarodno pravo obvezuje je za sve države čak i ukoliko nisu ratificirale pojedini međunarodni ugovor. Pravila *jus cogens* ne mogu biti osporena ni ukinuta bilo kakvim ugovornim zakonom niti kojim drugim pravilom međunarodnog prava.

² Derenčinović D., strana 312.

nacionalna mjera proglašena protupravnom po međunarodnom pravu.³ Još je važnije da počinitelji mučenja koji djeluju na temelju takvih nacionalnih mjera mogu ipak biti pozvani na kaznenu odgovornost za mučenje. Pojedinci su osobno odgovorni, bez obzira na njihov službeni položaj, čak i ako su šefovi država ili ministri u vladi. Osim individualne kaznene odgovornosti može postojati i odgovornost država, ako su državni dužnosnici odobravali ili zapovijedali mučenje ili su propustili spriječiti mučenje ili kazniti mučitelje. Ako se provodi kao raširena praksa državnih dužnosnika, mučenje predstavlja ozbiljnu povredu širokih razmjera, međunarodne obaveze država da zaštite ljudsko biće i ljudsko dostojanstvo. To predstavlja vrlo težak i protupravan čin koji povlači odgovornost države. Na pojedinačnoj razini kaznene odgovornosti, iz karaktera *jus cogens* koji je međunarodna zajednica dala zabraniti mučenja, proizlazi da sve države imaju pravo kazneno progoniti, kažnjavati ili ekstrahirati pojedince koji su optuženi za mučenje i nalaze se na teritoriju pod njihovom jurisdikcijom. Budući da se zločini protiv međunarodnog prava univerzalno osuđuju gdje god da su počinjeni, svaka država ima pravo kazneno progoniti i kažnjavati počinitelje takvih zločina. Zabrana mučenja sadržana u sporazumima o ljudskim pravima apsolutno je pravo, od kojeg se nikad ne može odstupiti, čak ni u slučaju izvanrednog stanja ili oružanog sukoba. Ta zabrana je tako sveobuhvatna da je državama prema međunarodnom pravu zabranjeno protjerati, vratiti ili izručiti drugoj državi osobu za koju se može razumno vjerovati da je u opasnosti da će biti podvrgnuta mučenju. Pravo pojedinca na zaštitu od mučenja ili zlostavljanja uključuje i pravo da ne bude vraćen u zemlju gdje postoji rizik da može biti žrtva mučenja, čak i kada mu nije priznat status izbjeglice. Relevantni međunarodnopravni dokumenti zabranjuju izručenje odnosno drugu predaju osoba državama u kojima postoji rizik da će te osobe biti stavljene na torturu odnosno da će biti izložene drugom nečovječnom, okrutnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.⁴ Država koja odgovara na zahtjev za ekstradiciju mora se uvjeriti da zemlja koja traži ekstradiciju poštuje međunarodne standarde u vezi sa mučenjem i zlostavljanjem, prije nego što traženu osobu izruči.

2. Konvencijsko pravo

Zabrani mučenja i svih drugih okrutnih i ponižavajućih kazni i postupaka u cijelosti su posvećene dvije značajne međunarodne konvencije: Konvencija UN protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka (1984.) i Europska konvencija za sprječavanje mučenja i neljudskih ili

³ o amnestiji: 1994. je Odbor UN-a za ljudska prava, u Općem komentaru br. 20 o čl. 7. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (MPGPP) /General Comment br. 20 on Art. 7 of the ICCPR/ izjavio sljedeće: "Odbor je konstatirao da su neke države odobravale amnestiju za djela mučenja. Amnestija je u principu nespojiva sa dužnošću država da progone takva djela; da unutar dosega svoje nadležnosti jamče slobodu od takvih djela; te da osiguraju da se takva djela više ne ponove. Države ne mogu pojedincima uskratiti pravo na djelotvoran pravni lijek, uključujući nadoknadu i, ukoliko je to moguće, punu rehabilitaciju." (Compilation of General Comments and General Recommendation Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev. 1, 30 (1994)).

⁴ Usp. čl. 3 Konvencije o mučenju; čl. 13(4) Komitet Inter-američke konvencije za ljudska prava, General Comment on Art. 7, st. 9, Compilation of General Comments and Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev. 1, 30 (1994); Soering v. United Kingdom, Judgement of 7 July 1989, Eur. Ct. H.R., serija A, br. 161, st. 91.; Cruz Varas and others v. Sweden, Judgement of 20 March 1991, Eur. Ct. H.R., serija A, br. 201, st. 69-79; Shahal v. United Kingdom, Judgement of 5 Nov. 1996, Eur. Ct. H.R., serija A, br. 22.

ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (1987.). Pored njih, postoji Deklaracija UN o zaštiti svih osoba od mučenja i neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (1975). Istu zabranu sadrže Opća deklaracija o ljudskim pravima (članak 5), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (članak 7), Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (članak 3), Konvencija o pravima djeteta (članak 37), Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (članak 5), Međunarodna konvencija o zaštiti prava radnika migranata i članova njihovih obitelji (čl. 10. i 16), Deklaracija UN o eliminiranju nasilja protiv žena (članak 3) i Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata (članak 3. u svim konvencijama). Na isti način zabranu torture tretiraju i brojni drugi međunarodni dokumenti, kao što su Kodeks UN o ponašanju osoba odgovornih za primjenu zakona (članak 5), Skup principa UN za zaštitu svih osoba koja su na bilo koji način pritvorena ili zatvorena (princip 6), Skup minimalnih pravila UN o postupanju sa zatvorenima (pravilo 31), Pravila UN o zaštiti mladih osoba kojima je oduzeta sloboda (pravilo 67), UN načela medicinske etike (načelo 2), Deklaracija Vijeća Europe o policiji (članak A.3), Pariška povelja za novu Europu i drugi međunarodni dokumenti. UN su uspostavili složenu mrežu mehanizama za prijenos standarda ljudskih prava te njihovu primjenu i praćenje. Savjetodavno surađuju i nevladine organizacije, profesionalne udruge i policijski stručnjaci. Visoko povjerenstvo/Centar za ljudska prava središte je unutar UN-a za sva pitanja u vezi sa ljudskim pravima. Ogranak za prevenciju kriminala i kazneno pravosuđe središte je za sva pitanja kaznenog pravosuđa.

Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja stupila je na snagu u lipnju 1987.⁵ Države potpisnice dužne su, prema konvencijskim odredbama, donijeti učinkovite zakone, administrativne, sudske i druge mjere radi sprječavanja djela mučenja, radi poštovanja načela ne vraćanja kad postoje temelji za vjerovanje da će vraćena osoba biti mučena, kako bi žrtvama mučenja jamčile pravo podnošenja tužbe i kako bi njihov slučaj odmah i nepristrano ispitala mjerodavna tijela, da bi štitile podnositelje tužbe i svjedoke, da bi isključivale dokaze ili izjave dobivene mučenjem te da bi dale kompenzaciju žrtvama i osobama koje o njima ovise. Ugovorne odredbe se moraju provoditi putem specifičnih i detaljnih odredbi nacionalnog zakonodavstva. Garancija pojedinog ljudskog prava ne može se ostvariti isključivo deklarativnim zakonskim odredbama, nego moraju postojati jasni kazneni, civilni i administrativni postupci koji predviđaju pravne lijekove za žrtve i sankcije za prekršitelje i čvrsta postupovna jamstva. Na 57. sjednici Opće skupštine UN-a u New Yorku 2002. godine usvojen je Izborni protokol uz UN-ovu Konvenciju protiv mučenja i drugih oblika okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni iz 1984. godine. Protokolom se uspostavlja sustav redovitih posjeta međunarodnih i nacionalnih stručnih tijela mjestima za pritvaranje i zatvorima radi sprječavanja mučenja i drugih oblika zlostavljanja. U tu svrhu osniva se međunarodno stručno inspeksijsko tijelo kao Pododbor UN-ova Odbora protiv mučenja. Osim toga, Protokol obvezuje države na osnivanje nacionalnih inspeksijskih tijela. Međunarodna i nacionalna tijela redovito će

⁵ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, skraćeno UN Convention Against Torture, UNCAT iz 1984. godine, Konvencija je usvojena i otvorena za potpisivanje i ratifikaciju Rezolucijom br. 39/46 Opće skupštine UN-a 10. prosinca 1984., a stupila je na snagu 26. lipnja 1987.

posjećivati pritvore i zatvore te davati preporuke kako bi se unaprijedili postupci prema ljudima kojima je oduzeta sloboda. Usmjerenost na prevenciju predstavlja inventivni razvojni korak u UN-ovu sustavu zaštite ljudskih prava, budući da većina ranije uspostavljenih međunarodnih tijela može djelovati tek po kršenju prava. Posjete pritvorima i zatvorima jedan su od najučinkovitijih načina poboljšanja zatvorskih uvjeta i sprječavanja mučenja. Izbornim protokolom se uspostavljaju kriteriji i daje jamstvo za preventivne posjete nacionalnih stručnih tijela, stoga se Protokol smatra velikim napretkom u učvršćenju međunarodnih i nacionalnih mehanizama sprječavanja mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih postupaka. Iz velikog broja međunarodnih dokumenata koji se odnose na zabranu torture može se uočiti odlučnost međunarodne zajednice da se tortura suzbije, ali i teškoće na koje se u tome nailazi. U tim dokumentima se na zabranu torture gleda kao na apsolutno zabranjeno postupanje. Ona se ne može pravdati ponašanjem žrtve, zapovijedima pretpostavljenih ili izvanrednim okolnostima, stanjima rata ili ratne opasnosti ili ugroženosti nacionalne sigurnosti na bilo koji način. Da bi se tortura efikasnije suzbijala, ustanovljena su i posebna međunarodna tijela za borbu protiv torture, kojima se mogu obraćati građani država članica odnosnih konvencija.⁶

3. Fleksibilnost u tumačenju temeljnih definicija

UN Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih i ponižavajućih postupaka ili kazni usmjerena je na postupanje službenika državne vlasti i osoba koje tu vlast obnašaju i postupaju u ime vlasti. Konvencija se ne odnosi na postupanja privatnih osoba. Definicija mučenja – torture prema članku 1. Konvencije glasi: ***svako djelo kojim se osobi namjerno nanosi ozbiljna bol ili patnja, bilo fizička ili psihička, radi iznuđivanja informacija ili priznanja od te ili treće osobe, kažnjavanja za djelo koje je ta ili treća osoba počinila ili je za nj osumnjičena, zastrašivanja ili prisiljavanja te ili treće osobe, ili iz bilo kojeg razloga temeljenog na diskriminaciji bilo koje vrste, kada tu bol ili patnju nanosi ili na to potiče, ili je dao suglasnost ili privolu, javni dužnosnik ili druga osoba u službenom svojstvu. Mučenje ne uključuje bol ili patnju koja proizlazi iz zakonske kazne, njen je sastavni dio ili normalna posljedica.*** Iz kažnjivog djela torture važno je diferencirati nanošenje bola ili patnje koje je imanentno isključivo zakonitim sankcijama, neodvojivo od zakonitih sankcija ili koje takve sankcije prouzrokuju. Bol je složen doživljaj koji uključuje perceptivno – kognitivnu, čuvstveno – motivacijsku i ponašajnu komponentu, a nastaje djelovanjem vrlo intenzivnog podražaja i/ili oštećenjem tkiva u organizmu.⁷ Doživljeni intenzitet boli rezultanta je složene interakcije neurofizioloških, psiholoških i socijalno – kulturnih faktora. U slučaju zakonitih sankcija riječ je o legitimnom, zakonitom, dopuštenom, državnom nasilju, koje obuhvaća dvije vrste različitih mjera: (a) kazne koje se primjenjuju temeljem sudskih odluka prema počiniteljima kaznenih djela – kaznenopravne sankcije, i (b) mjere neposredne ili fizičke prisile koje primjenjuju policijski službenici, odnosno službenici pravosudne policije na temelju zakonske ovlasti. Da bi se takve mjere kvalificirale zakonitim sankcijama, one moraju biti u skladu sa unutarnjim i međunarodnim pravom, dakle propisane unutarnjim pravom koje mora biti u skladu sa

⁶ Odbor UN protiv torture i Europski odbor za sprječavanje mučenja i nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka

⁷ Petz, strana 47

međunarodnim standardima. Definicija mučenja sadržana u Konvenciji UN-a, iako je ograničena na tekst Konvencije, mora se smatrati mjerodavnom i zato što su u njoj izloženi svi nužni elementi koji su implicitno sadržani u međunarodnim pravilima o torturi. Ta se definicija u velikoj mjeri poklapa sa onom sadržanom u Deklaraciji UN-a o mučenju od 9. prosinca 1975., koju je Generalna skupština usvojila konsenzusom.⁸ Iz ove je činjenice očigledno da nijedna država članica UN-a nije imala nikakvih prigovora na takvu definiciju, sve članice UN-a složile su se i podržale tu definiciju. Stoga ta definicija odražava konsenzus koji je odlika međunarodnog običajnog prava. Vrlo slična definicija sadržana je u člancima 2. i 3. Interameričke konvencije. Istu je definiciju primijenio posebni izvjestitelj UN-a i u skladu je sa definicijom koju su predložila ili primijenila međunarodna tijela poput Europskog suda za ljudska prava i Odbora UN-a za ljudska prava.⁹ Široka primjena međunarodnih instrumenata i međunarodne sudske prakse pokazuje da su glavni elementi sadržani u definiciji iz članka 1. Konvencije UN-a o mučenju opće prihvaćeni. Spomenuta se definicija može primijeniti na bilo koji slučaj mučenja, u miru kao i u vrijeme oružanog sukoba. Važno je zamijetiti da ova definicija, iako obuhvaća i psihičku i fizičku dimenziju mučenja i zlostavljanja, nije sveobuhvatna i da ne razmatra podrobno različite razine zlostavljanja. Konvencija ne sadrži pravne sankcije propisane nacionalnim zakonima, međutim prema stajalištu UN odbora protiv torture, (Comitee Against Torture, CAT), definicija ipak podržava opće mišljenje da se niti jedan oblik mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni ne može opravdati nikada, ni u kojim okolnostima.

Posebni izvjestitelj za mučenje također je potvrdio da je *pravna i moralna osnova zabrane mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni apsolutna i neotklonjiva te se ni pod kojim uvjetima ne smije podrediti drugim interesima, politici ili praksi.*

Interamerička konvencija o sprječavanju i kažnjavanju torture navodi: *Države ugovornice dužne su osigurati da svi akti torture i pokušaji torture predstavljaju kaznena djela na osnovu njihovih kaznenih zakona i da za ta kaznena djela budu zapriječene oštre kazne primjerene težini takvog kaznenog djela. Službena osoba ili činovnik koji djelujući u tom službenom svojstvu naredi, potakne ili potpomogne primjenu torture ili tko izravno počini to djelo ili tko, iako je u prilici da ga spriječi, to djelo ne spriječi, mora snositi odgovornost za kazneno djelo torture. Osoba koja na poticaj službene osobe ili činovnika naloži, potakne ili potpomogne primjenu torture, izravno sudjeluje u torturi ili je suučesnik u izvršenju tog kaznenog djela, pa će takođe biti smatrana krivom za to djelo.*¹⁰

Autori Ženevskih konvencija izbjegli su detaljno nabranje zabranjenih postupaka. U svome komentaru Ženevskih konvencija, Međunarodni odbor Crvenog križa je priopćio: *Uvijek je teško iznositi previše detalja – posebno na ovom području. Koliko god da se pažnje posveti navođenju najrazličitijih oblika*

⁸ Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, koju je Generalna skupština UN-a usvojila rezolucijom 3452 (XXX) od 9. prosinca 1975. Čl. 1(2) mučenje opisuje kao “kvalificirani i smišljeni oblik okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja.”

⁹ U Općem komentaru o čl. 7. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (MPGPP) /General Comment on Art. 7 of the ICCPR/, Odbor za ljudska prava naveo je da razlika između zabranjenih oblika zlostavljanja zavisi od vrste, svrhe i težine određenog postupanja. (Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev. 1, 30 (19984)).

¹⁰ članak 3., i članak 6., Interamerička konvencija o sprečavanju i kažnjavanju torture, 1985.

*podvrgavanja torturi, nikada neće biti moguće dostići maštu budućih počinitelja koji će željeti zadovoljiti svoje bestijalne instinkte; što je spisak konkretniji i što je više sačinjen u želji da bude kompletan, on zapravo postaje restriktivniji. Zato su ovdje usvojene formulacije koje su fleksibilne, a u isto vrijeme precizne.*¹¹

U moguće ciljeve mučenja svakako valja ubrojiti ponižavanje žrtve. To gledište opravdano je općim duhom međunarodnog humanitarnog prava: osnovni cilj tog korpusa pravnih tekstova je zaštita ljudskog dostojanstva. U prilog tom gledištu također govore neke opće odredbe važnih međunarodnih sporazuma, kao što su Ženevske konvencije i Dopunski protokoli, koji dosljedno idu za ciljem zaštite osoba koja aktivno ne sudjeluju, ili više aktivno ne sudjeluju u neprijateljstvima, od *oskvrnuća ljudskog dostojanstva*. Pojam poniženja je srodan pojmu zastrašivanja koji se izrijeком spominje u definiciji mučenja Konvencije UN-a o mučenju. Međunarodna pravna praksa, izvješća Odbora za ljudska prava UN-a¹² i Odbora UN-a protiv mučenja, izvješća Posebnog izvjestitelja UN-a¹³, javne izjave CPT-a¹⁴ obuhvaćaju silovanje kao način mučenja u situacijama zatočenja i ispitivanja, što predstavlja kršenje međunarodnog prava. Silovanje kao sredstvo kažnjavanja, zastrašivanja, prisile ili ponižavanja žrtve, ili pak dobivanja informacija od žrtve ili treće osobe, čini sam ispitivač ili druge osobe koja sudjeluju u ispitivanju zatočenika. Prema pravu o ljudskim pravima, u takvim situacijama se silovanje može kvalificirati kao mučenje, kao što se vidi iz odluka Europskog suda za ljudska prava¹⁵ i Interameričkog suda za ljudska prava.¹⁶

Europsku Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda potpisalo je 15 država u Rimu 04. 11. 1950., a stupila je na snagu 03. 11. 1953. Sustav zaštite ljudskih prava utemeljen konvencijom, bazira se na posebnom mehanizmu nadzora poštovanja konvencijskih odredbi. Prvi puta je ustanovljena mogućnost da se slučajevi kršenja međunarodnih normi pobijaju pred međunarodnim forumom i na inicijativu pojedinaca. Protokolom broj 9 od 06. 11. 1990. koji je stupio na snagu 01. 10. 1994. aktivna parnična legitimacija proširena je i na pojedince kao fizičke osobe.¹⁷ Riječ je o *individualnoj pritužbi*, no na takav način uspostavljanja nadležnosti konvencijskih tijela moraju države članice izričito pristati.¹⁸ Za razliku od toga, američka konvencija o ljudskim pravima iz 1969. propisuje suprotno jer predviđa obaveznu nadležnost Komisije za ispitivanje individualnih pritužbi, koju države članice prihvaćaju svojim potpisom i ratifikacijom, a fakultativnu za ispitivanje pritužbi država potpisnica koju članice prihvaćaju posebnom izjavom. Ovaj sustav je putem pravne prakse Suda za

¹¹ Pictet, strana 39

¹² Human Rights Committee, General Comment No. 20 on Art. 7 of the ICCPR, Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev. 3, 31-33 (1997).

¹³ Izvješće iz 1986. (posebni izvjestitelj P. Kooijmans, E/CN.4/1986/15, str. 29-30) i Izvješće iz 1995. (posebni izvjestitelj N. Rodley, E/CN.4/1995/34, str. 8-10).

¹⁴ Javna izjava o Turskoj, usvojena 15. prosinca 1992. (CPT/inf (93) 1) kao i Javna izjava usvojena 6. prosinca 1996. (CPT/Inf(96) 34).

¹⁵ Aksoy v. Turkey, Judgment of 18 Dec. 1996, Eur. Ct. H.R., Reports of Judgments and Decisions 1996-VI; Aydın v. Turkey, Judgment of 25 Sept. 1997, Eur. Ct. of H.R., Reports of Judgments nad Decisions, 1997-VI, st. 62-88.;

¹⁶ Fernando and Raquel Mejia v. Peru (Decision of 1 March 1996), Report No. 5/96, predmet br. 10.970, in Annual Report of the Inter-American Commission on Human Rights 1995 OEA/Ser.L/V/II.91, str. 182-188,

¹⁷ Krapac D., strana 6., bilješka 10

¹⁸ ibid, strana 5., bilješka 7,

ljudska prava stvorio čitav korpus pravila za zaštitu konvencijom zajamčenih ljudskih prava i temeljnih sloboda, koji utječe na unutarnja pravila zemalja potpisnica konvencije.

Europska komisija za ljudska prava je zauzela stajalište da: *Konvencija ne sadrži nijednu definiciju pojmova obuhvaćenih člankom 3., niti Komisija smatra da je nužno načiniti spisak zabranjenih akata, niti uspostaviti jasnu distinkciju između različitih vrsta kažnjavanja ili postupanja; distinkcije zavise od prirode, svrhe i ozbiljnosti primijenjenog postupka.* Europska komisija za ljudska prava drži da se zabrana izrečena u članku 3. ne odnosi samo na akte koji izazivaju fizički bol, već i na akte koji izazivaju duševnu patnju žrtve. Europska komisija je zbog različitih povreda ljudskih prava, uključujući i torturu, utvrdila terminologiju članka 3. Europske konvencije o ljudskim pravima.¹⁹ Komisija je utvrdila da *svako mučenje mora biti nehumano i ponižavajuće postupanje, a nehumano postupanje ponižavajuće.* Komisija definira **torturu** kao nehumano postupanje koje ima za cilj dobivanje informacija ili priznanja, odnosno kažnjavanje i to je uopće jedan teži oblik nehumanog postupanja. **Nečovječno** ponašanje ili kažnjavanje je takvo ponašanje koje je namijenjeno uzrokovanju jakih patnji, tjelesnih ili duševnih koje je u konkretnom slučaju neopravdano. **Ponižavajuće** je ponašanje ili kažnjavanje je postupak u kojem se prema nekome ponaša okrutno i ponižava ga se pred drugima ili ga se prisiljava na ponašanje protivno njegovoj volji.

4. Evolucija pravnih shvaćanja

Europski sud za ljudska prava koji odlučuje o pojedinim slučajevima torture, svojim je presudama doprinjeo preciznijem određivanju pojmova mučenja, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja. Prema praksi suda, **mučenje** predstavlja teži oblik nečovječnog postupanja, koji je posebno kvalificiran namjernim okrutnim postupanjem koje prouzrokuje vrlo ozbiljnu i okrutnu patnju, sa ciljem u iznuđivanju informacija ili priznanja, odnosno radi kažnjavanja. **Nehumano** postupanje ili kažnjavanje se odnosi na nanošenje intenzivnih fizičkih i psihičkih patnji. **Ponižavajuće** ponašanje ili kažnjavanje je loše ponašanje koje kod žrtva uzrokuje osjećaj straha, tjelesnu neugodnost, kojom se ona ponižava u namjeri slamanja tjelesnog ili moralnog otpora. To ne mora biti ponašanje na samoj žrtvi već i ono koje je usmjereno prema žrtvi a izvršeno je pred drugima na takav način da je ponižavajuće za žrtvu. Pojam ponižavajući ne znači puko shvaćanje neprihvatljivosti i neugodnosti. Prošireno je stajalište zauzeto u slučaju Greek određujući da djela počinjena bez prisutnosti javnosti jednako kao i pred drugima mogu biti ponižavajuća za određenu žrtvu. Ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje je grubo ponižavanje osobe bez obzira je li činjeno pred drugima odnosno navođenje na postupanje protiv svoje savjesti ili volje.²⁰ Takvo postupanje, da bi bilo kažnjivo, treba biti znatnijeg intenziteta i izazvati teže posljedice po osobu. Europski sud za ljudska prava je u slučaju Selmouni v France utvrdio: *Određeni akti koji su u prošlosti klasificirani kao nečovječni ili ponižavajući postupak nasuprot torturi mogu se u budućnosti klasificirati drugačije...* U području zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda

¹⁹ Danska, Norveška, Švedska i Nizozemska protiv Grčke; Izvještaj Komisije, 5. studeni 1969., 12. Godišnjak Europske konvencije o ljudskim pravima

²⁰ primjerice, zlostavljanje radi izazivanja straha, bola i inferiornosti da bi se osoba ponizila ili osramotila, sa namjerom da joj se slomi fizički i moralni otpor

postavljaju se sve viši standardi što, neminovno, zahtijeva veću čvrstinu i odlučnost u procjeni kršenja osnovnih vrijednosti demokratskih društava.

5. Posebne istražne tehnike

U slučaju Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva u koji su bili uključeni i Komisija i Sud za ljudska prava, ponovo su razmatrani izrazi koji su korišteni u članku 3. Europske konvencije.²¹ Pet istražnih tehnika i to: dugotrajno stajanje, pokrivanje glave kapuljačom, izlaganje buci, oduzimanje sna i smanjenje jela, Europska je komisija kvalificirala kao mučenje, zbog načina koji sprječavaju korištenje osjetila i djeluju psihički i fizički na osobnost. Međutim, Europski sud za ljudska prava nije se složio sa Komisijom. Sud je razmatrao upotrebu pet tehnika ispitivanja koje navodi kao *dezorijentirajuće ili tehnike oduzimanja osjećaja* i zaključio je na temelju stava većine sudaca, da prisilno stajanje uza zid u teškim, bolnim položajima, pokrivanje glava kapuljačama, dugotrajno podvrgavanje jakoj buci, uskrata sna i smanjeni obroci *ne predstavljaju torturu već samo nehumano i ponižavajuće ponašanje koje se od torture ne razlikuje u svojoj biti nego samo po stupnju duševnih i tjelesnih patnji koje se nanose osobi podvrgnutoj takvim postupcima*. Europski sud za ljudska prava je većinom glasova suprotno komisiji zaključio da pet tehnika predstavljaju nehumano i ponižavajuće postupanje s obzirom da ne uzrokuju patnju stupnja intenziteta i okrutnosti kakvu implicira pojam tortura. U objašnjavanju svoje odluke Sud se pozvao na stavak 2. članka 1. Deklaracije o torturi u kojoj je tortura definirana kao teži oblik namjernog okrutnog, nehumanog odnosno ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Jedino se u praksi Europskog suda za ljudska prava eksplicitno koristi pojam relativna ozbiljnost patnji kao relevantna granica između pojmova mučenje i nečovječno postupanje. Sud procjenjuje težinu učinaka na tjelesni i duševni integritet osobe uvažavajući sve okolnosti konkretnog slučaja. Kao mjerilo za određivanje može li se neki oblik zlostavljanja ocijeniti kao mučenje te kao kriterij razlikovanja mučenja od neljudskog i ponižavajućeg ponašanja, treba uzeti u obzir da je mučenje namjerno neljudsko ponašanje koje prouzrokuje vrlo ozbiljne i okrutne patnje.²² Razlika u ponašanju mora uključivati nedostatak poštovanja osobnosti pojedinca i biti usmjerena prema njegovom poniženju. Treba naglasiti da su pet tehnika zaista predstavljale povredu članka 3. u pogledu njihove kategorizacije kao nehumanog i ponižavajućeg postupanja. Izraelske službe opće sigurnosti bile su izložene kritici zbog toga što u postupku ispitivanja primjenjivale *umjereni fizički pritisak*, koji često prerasta u mučenje. Preporuke *Landau komisije* o postupcima ispitivanja iz 1987. godine, gdje se uporaba umjerenog fizičkog pritiska tijekom istrage opravdava kao nužnost, izazvala je žučne rasprave. Izrael je argumentirao da blaži oblici fizičke prisile kao što su pokrivanje glave ispitanika, puštanje vrlo glasne glazbe, sjedenje u neugodnom položaju, trešnja i slično ne predstavljaju mučenje jer da nije u pitanju nanošenje teške boli ili patnje kako konvencija definira torturu. Međutim, te preporuke ne pojašnjavaju gdje prestaje umjereni fizički pritisak i počinje mučenje. Tek 1999. godine izraelski Vrhovni sud je u slučaju Javni odbor protiv mučenja u Izraelu protiv države Izrael proglasio uporabu umjerenog fizičkog pritiska protuustavnom budući da se time krši ustavno pravo osobe na dostojanstvo. Međutim UN-ov Odbor protiv mučenja u svojim Zaključcima i preporukama 2001. navodi: *Odbor ostaje neuvjeren te još*

²¹ Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva, presuda ESLJP od 18. siječnja 1978., Serija A No.25

²² Karas: strane 27.- 47.

jednom izražava svoju zabrinutost zbog toga što zabrana mučenja, kako je ono definirano u Konvenciji, još nije postala dio domaćeg zakonodavstva. Pripadnici CIA-e opisali su šest načina vođenja ispitivanja nazvanih *Enhanced Interrogation Techniques* uvedenih 2002. i korištenih na određenom broju pripadnika al Qaeda koji su bili zatvoreni i izolirani na tajnim lokacijama u vojnim bazama u različitim regijama od Azije do istočne Europe: The Attention Grab - protresanje, Attention Slap - šamaranje, The Belly Slap - udaranje u trbuh, Long Time Standing - iscrpljivanje, The Cold Cell - pothlađivanje, Water Boarding - potapanje. Određeni je mali broj ispitivača CIA-e bio ovlašten i uvježban za primjenu ovih načina ispitivanja, dakle postupanje je institucionalizirano.²³ Posebna istraga američkog Ministarstva obrane je pokazala da su istražiteljice koje su ispitivale zatočenike u američkoj mornaričkoj bazi Guantanamo na Kubi koristile posebne metode. Najmanje osam zatočenika izjavilo je da su istražiteljice trljale svoja tijela o njihova, nosile su oskudnu ili nikakvu odjeću, dodirivale ih i govorile im izravne i aluzivne seksualne opaske. Ovu metodu Pentagonovi analitičari nazvali su *seksualnom taktikom*. Zatočenike čiji su vjerski, seksualni i etički stavovi potpuno različiti od istražiteljica spremnih da svim sredstvima doslovce izvuku što više informacija, ovakva je metoda ispitivanja šokirala. Ovdje je nedvojbeno riječ o ponižavajućem postupanju. Američka praksa primjene pojačanih istražnih tehnika prema osumnjičenicima za terorizam dokazala je nepouzdanost torture kao sredstva utvrđivanja istine.

6. Izabrani judikati o policijskom postupanju

Odluka Europskog suda u slučaju Tomasi odnosi se na postupanje policije a govori o načinu utvrđivanja uzročno posljedične veze između ozljeda i vremena provedenog u pritvoru.²⁴ Tužitelj u ovom slučaju je bio uhićen sa još dvojicom optuženih i terećen za nekoliko ozbiljnih kaznenih djela uključujući ubojstvo i posjedovanje vatrenog oružja. Istraga i suđenje koji su završili oslobađanjem tužitelja trajali su 5 godina i 7 mjeseci, a osumnjičeni je cijelo to vrijeme bio u pritvoru. Tužitelj je naveo da je nakon uhićenja, dok je bio u policijskom pritvoru tučen i da je s njim loše postupano. Odmah nakon vremena provedenog u policijskom pritvoru pregledala su ga četvorica liječnika i pronašli dokaze o lakšim fizičkim ozljedama koji su se podudarali sa onim što je on tvrdio. Europski sud za ljudska prava razmatrao je žalbe podnesene po članovima 3, 5.3. i 6.1. Konvencije. U vezi sa žalbom po članku 3. (mučenje i zlostavljanje), Sud je

²³ Vojni sud tvrdi da zbog mučenja neće uvažiti priznanja iz Guantanamo: Navodnom planeru terorističkih napada 11. rujna 2001., Halidu Šeiku Mohamedu, i četvorici njegovih suradnika ipak će suditi vojni sud u Guantanamo. ...Pentagon je preksinoć priopćio da bi novo suđenje trebalo početi idući mjesec, nakon što su vojne institucije proučile dokaze tužiteljstva i potvrdile optužnicu koja uključuje terorizam, ubojstva kao ratni zločin, otmicu zrakoplova, urotu, napad na civile, napad na civilne objekte i namjerno izazivanje ozbiljnih ozljeda. ...Tijekom ispitivanja u CIA-inim tajnim zatvorima, uz različite metode mučenja, uključujući waterboarding priznao je da je isplanirao i okupio tim za terorističke napade na New York i Washington u kojima su srušeni Tornjevi blizanci i oštećena zgrada Pentagona te je ubijeno gotovo 3000 ljudi. ...Vojni dužnosnici tvrde da su se komisije, zahvaljujući intervenciji Kongresa iz 2009., promijenile u odnosu na pravila koja su vrijedila u vrijeme administracije Georgea W. Busha. Tužitelji sada ne smiju koristiti kao dokaz izvave dobivene okrutnim postupanjem ili mučenjem, a svaki od optuženih ima pravo na vojnog odvjetnika i odvjetnika s iskustvom u suđenjima u kojima optuženima prijeti smrtna kazna. <http://www.jutarnji.hr/vojni-sud-tvrdi-da-zbog-mucenja-nece-uvaziti-priznanja-iz-guantanamo/1019874/> Autor: Nikolina Šajn, objavljeno: 06. 04. 2012.

²⁴ Tomasi protiv Francuske presuda od 27. kolovoza 1992., Serija A No. 241

pronašao nalaz liječničkog pregleda tužitelja kojim je utvrđeno da su se njegove povrede odnosile na vrijeme kada je bio zadržan u policijskom zatvoru, a nije bilo tvrdnji u suprotnom smislu. Smatralo se da je to dovoljno da se utvrdi uzročna veza između povreda i zadržavanje u policijskom zatvoru. *Sud je posebno smatrao dovoljnim napomenuti da liječnička uvjerenja i izvještaji, koje su potpuno samostalno izdali liječnici, potvrđuju veliki broj udaraca nanesenih g. Tomasiju, kao i njihovu jačinu; to su dva elementa koja su dovoljno ozbiljna da se takvo postupanje tretira nehumanim i ponižavajućim. Obavezna istraga i neosporne teškoće vezane za borbu protiv kriminala, posebno u vezi sa terorizmom, ne mogu imati za rezultat ograničenja koja se uvode na zaštitu koju treba osigurati u vezi sa tjelesnim integritetom osobe.* Kada nije provedena djelotvorna istraga povodom pritužbe o torturi sud utvrđuje da je došlo do povrede članka 3. Konvencije, što ukazuje na prenošenje tereta dokazivanja na državu čime se olakšava položaj žrtve. Sud smatra kako u ovakvim okolnostima, kad pojedinac podnese zahtjev podoban za raspravljanje, tvrdeći da je pretrpio ozbiljno zlostavljanje od strane policije ili drugih takvih agenata države, protuzakonito i protivno članku 3., ta odredba zajedno s općom dužnošću države na temelju članka 1. Konvencije da svakoj osobi pod svojom jurisdikcijom osigura prava i slobode određene u Konvenciji, podrazumijeva da se treba provesti djelotvorna službena istraga.²⁵ Ta istraga, kao i ona iz članka 2., treba biti takva da može dovesti do otkrivanja i kažnjavanja odgovornih. Kad to ne bi bilo tako, opća zakonska zabrana mučenja, te nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja, unatoč svom temeljnom značaju bila bi nedjelotvorna u praksi i u nekim bi slučajevima bilo moguće da agenti države praktički nekažnjeno zloupotrebljavaju prava onih koji se nalaze pod njihovom kontrolom. Uz takvu pozadinu, a s obzirom na neprovođenje temeljite i djelotvorne istrage zahtjeva podobnog za raspravljanje koji je podnio podnositelj zahtjeva da su ga pretukli policajci, Sud nalazi kako je došlo do povrede članka 3. Konvencije.²⁶

Osobito važno stajalište zauzeto je u predmetu Hurtado c/a Švicarska u kojem je odnosni državljani Kolumbije uhićen po policiji kantona Vaud te zadržan 24 sata na ispitivanju, nakon kojeg je pred istražnim sucem obavljen medicinski pregled koji je pokazao prijelom jednog rebra. Ocijenivši Hurtadovu tužbu protiv Švicarske dopustivom, Komisija je jednoglasno utvrdila da je kantonalna policija prekršila članak 3. konvencije spriječivši uhićenika da promptno dobije liječničku pomoć. Ovo stajalište je važno jer iz njega slijedi ne samo dužnost države da poduzme sve što je potrebno kako bi se spriječila kršenja članka 3., nego i njezina odgovornost za eventualne ozljede koje uhićenik ili zatvorenik pokaže nakon izlaska iz zatvora, ako država sa sigurnošću ne isključi da one potječu iz razdoblja u kojem je toj osobi oduzeta sloboda. Odlukom se uspostavlja odgovornost države za psihofizički integritet osoba koje se nalaze pod vlašću njezinih izvršnih tijela

²⁵ usp. Quani Halimi – Nedzibi protiv Austrije, Tužitelj je naveo da je već osuđen radi nezakonite trgovine opojnim drogama na 18 godina zatvora, a tijekom uhićenja bio je podvrgnut mučenju i okrutnom postupanju od strane inspektora austrijske policije, na što se potužio usmeno istražnom sudu a kasnije pismeno drugim pravosudnim tijelima. Austrija je pokrenula istragu nakon petnaest mjeseci, navodeći da je razlog za zakašnjenje bio u poteškoćama oko pronalazjenja svjedoka koji su se nalazili na području bivše Jugoslavije odnosno Turske. Odbor je zauzeo stajalište da je protek od petnaest mjeseci od pritužbe do pokretanja istrage protiv policijskog inspektora nerazumno dugi rok, čime predstavlja povredu članka 12 konvencije. Report of the Comitee Against Torture, General Assembly, Official Records, 49th Session, Supp. No 44(A/49/44) New York, 1994., Zupančić/Zidar, bilješka 119, strana 975.

²⁶ presuda Assenov i ostali protiv Bugarske stavak 102. i 106. (zahtjev br. 24760/94)

koja raspoložu sredstvima prisile po načelu pretpostavljene krivnje.²⁷ Teret dokazivanja – *onus probandi* – nije na pojedincu kao tužitelju. Na njemu je u smislu anglo – američke pravne tradicije teret iznošenja činjenica – *onus proferendi* – onaj u čiju korist postoje činjenice mora ih iznijeti pred tijelo koje odlučuje kako bi ono moglo raspolagati potrebnim činjeničnim supstratom za donošenje odluke. Ako ih ne iznese to će biti na njegovu štetu. Dovoljna će biti osnovana sumnja – *prima facie dokazi* – kao stupanj uvjerenosti takvog izvora saznanja koji iznosi pojedinac kao tužitelj.²⁸

Analizom presuda europskog suda za ljudska prava pronađeni su različiti načini kršenja zabrane mučenja iz članka 3. konvencije: ozljeđivanje, neadekvatni uvjeti boravka zatvorenih osoba, uskrata obavijesti o sudbini bliske osobe, neistraživanje pritužbe o povredi, mogućnost povrede izgonom ili izručenjem, uništavanje imovine, manjkav rad sustava socijalne skrbi, općenite upravne ili pravne radnje.²⁹ Kada je u pitanju ozljeđivanje najčešći počinitelj je redarstvena vlast ili sigurnosne službe tijekom zadržavanja – pritvora ili uhićenja, nakon čega kao učestali počinitelji slijede zatvorski čuvari. U presudi Egmez protiv Cipra dva udarca oružjem u glavu prigodom uhićenja što je prouzročilo podljeve i oguljotine za koje nema dokaza da su ostavili ikakve dugotrajne posljedice, sud je kvalificirao kao neljudsko postupanje jer ne smatra da je cilj službenika bio dobiti priznanje, već su ozljede nanesene tijekom kratkog razdoblja visoke napetosti. Naročiti primjer manjkavog djelovanja redarstvenih vlasti sadrži presuda Berktaş protiv Turske u kojoj je sud događaj označio kao povredu članka 3. Kod uhićenika je obavljena pretraga stana na četvrtom katu. Pri pretrazi je uhićenik pao sa balkona zbog čega je nekoliko dana bio u komi sa mogućom doživotnom nepokretnošću. Podsjećajući na obvezu vlasti prema osobama kojima su službenici redarstva oduzeli slobodu, sud procjenjuje *kako je u okolnostima ovog slučaja, u kojima nije utvrđeno da je pad izravna posljedica djelovanja redarstvenika, država odgovorna za ozljede koje je oštećeni pretrpio dok je bio pod nadzorom šestorice službenika*. Presuda Bilgin protiv Turske o uništenju imovine pokazuje da je stanje s obzirom na okolnosti u kojima je uništen oštećenikov dom i imovina te njegove osobne okolnosti moralo uzrokovati patnju dostatne težine za kvalificiranje kao *neljudsko postupanje*. Nisu utvrđene pobude za uništavanje oštećenikove kuće i imovine ali i čak pretpostavljajući da su radnje o kojima je riječ bile počinjene bez ikakve namjere kažnjavanja podnositelja već radi obeshrabljivanja ostalih ili sprječavanja da se njegovim domom koriste teroristi, to prema sudu ne može opravdati takav oblik zlostavljanja.

Promatrajući odnos članaka 2. i 3. Europske konvencije o ljudskim pravima treba utvrditi kako postoji mogućnost da se konkretna uporaba mjera prisile ocijeni kao nezakonita a da istovremeno nije počinjeno mučenje, neljudsko ili ponižavajuće postupanje. Komisija je u Predstavci 4220/69 odlučivala o slučaju u kojem je policajac dva puta udario podnositelja dok su mu ruke bile liscama vezane iza leđa, kojom prilikom ga je izujedao policijski pas.³⁰ Komisija je utvrdila da je prikaz događaja kako ga je dala vlada bio korektan, odnosno da je podnositelj

²⁷ Predmet je završio sporazumom između švicarske vlade i tužitelja po kojemu se švicarska vlada obavezala tužitelju isplatiti odštetu, pa je postupak u tom predmetu obustavljen i nije došao pred Sud. Krapac, strana 14

²⁸ Zupančić/Zidar, strana 985.

²⁹ Karas: strane 27.- 47.

³⁰ Veić, bilješka 145 na stranama 64. – 65.

postao nasilan te je napao vodiča policijskog psa i policajca. Dalje je utvrđeno da se čak ni po podnositeljevom prikazu incidenta u danom slučaju nije radilo o postupcima dovoljno ozbiljne naravi da bi se mogli kvalificirati kao nečovječni i ponižavajući u smislu članka 3. Europske konvencije o ljudskim pravima. Svaki neopravdani zahvat ili prekoračenje ovlasti na uporabu sredstava prisile neće automatski biti mučenje odnosno nečovječno i ponižavajuće postupanje i ponašanje.

7. Kaznenopravna analiza problema *tempirane bombe*

Moderna teorija kaznenog prava institut krajnje nužde ograničava samo na fizičke osobe i ne dopušta njegovo širenje na pravne osobe, osobito ne na državu.³¹ Konvencija utvrđuje da se kao opravdanje za torturu ne može navoditi nikakva iznimna okolnost, pa makar se radilo o ratu ili izvanrednom stanju. To se odnosi samo na izvanredna stanja u kojima se može naći država, a ne na krajnju nuždu kao razlog za isključenje protupravnosti u kojoj se može naći fizička osoba. Ovo tumačenje temelji se na različitim međunarodnim konvencijama koje uređuju slučajeve izvanrednih stanja u državama, te nacionalnim ustavima koji sadrže odredbe slične ovoj. Cilj je odredbe isključiti mogućnost da se države pozivaju na izvanredne okolnosti. Unatoč zabrani torture, neke države sustavno primjenjuju torturu prema osobama osumnjičenima za terorizam, pa i onima za koje ne postoji sumnja da su počinili terorističko djelo ali se vjeruje da raspolažu informacijama koje mogu biti od koristi u sprječavanju neposrednih terorističkih napada. Za razliku od situacije u kojoj država intervenira ograničenjem ili suspenzijom temeljnih ljudskih prava u borbi protiv kriminaliteta tek kad postoje čvrsti dokazi protiv osumnjičenika, suvremeni antiterorizam opravdava intervenciju u inače zaštićenu sferu pojedinca i kad takvi dokazi ne postoje ili nisu pouzdani. Odbor UN-a protiv torture ocjenjivao je zakonske odredbe u Izraelu koje su odobravale uporabu torture u situacijama *tempirane bombe*. Mučenje osumnjičenika neizravno se opravdava manjim zlom, odnosno sprječavanjem nanošenja zla većem broju ljudi ili katastrofe većih razmjera do koje bi došlo u slučaju eksplozije bombe, ako se ne bi torturom dobio iskaz takvog pojedinca.³² Vrhovni sud Izraela odobrio je *Landauova pravila* za postupanje tajne policije po kojima je dozvoljena blaža fizička prisila na ispitanika.³³ Izrael nije Odboru htio predložiti ta pravila, pa Odbor nije mogao definitivno utvrditi sadrži li izraelsko unutarnje pravo mehanizam isključenja kaznene odgovornosti mučitelja, službenika tajne policije ili je presudan neki drugi pravni kriterij, uz situaciju tempirane bombe. Ocjena Odbora je bila da takvi postupci jesu tortura pa su neopravdani jer se ne mogu odobriti kao izbor između dva prijeteća zla od kojih je tortura manje zlo. U svjetlu borbe protiv terorizma, neki autori predlažu novi pristup problematici zaštite ljudskih prava za koju se smatra da je u sadašnjoj doktrini zastarjela i okoštala. Umjesto da služi za zaštitu građana, pravo o ljudskim pravima okreće se u sredstvo koje teroristi koriste za ostvarenje svojih ciljeva protiv građana i na njihovu štetu. Novi pristup bi se bazirao na potrebi zaštite nevinih građana

³¹ Zupančić/Zidar, bilješka 113, strana 970.

³² između dva zla izabrati manje, kaznenopravno, situacija krajnje nužde

³³ Izrael je legalno primjenjivao torturu kada je sigurnosnim službama bilo odobrena primjena metoda umjerene fizičke prisile radi iznuđivanja informacija od osumnjičenih za terorizam o neposredno predstojećim napadima. Ovakvo iznuđene informacije u Izraelu nikada nisu korištene u postupcima pred sudovima, nego su uporabljivane radi prevencije terorističkih akcija, pa je nekoliko napada bilo uspješno spriječeno. Ipak, Vrhovni sud Izraela konačno je zabranio primjenu ovih metoda u praksi.

suočenih sa novim oblicima prijetnji masovnim stradavanjima zbog terorističkih napada. Zato se pokušalo opravdati uporaba torture prema osobama za koje se vjeruje da znaju informacije koje bi mogle pravodobno spriječiti predstojeći teroristički napad i time otkloniti opasnost i stradavanje većeg broja ljudi. To se argumentira potrebom preventivne akcije jer svaka zakašnjela reakcija može rezultirati velikim brojem žrtava i općenito nesagledivim posljedicama. Stoga se više ne postavljaju pitanja je li dopušteno mučiti teroriste nego to činiti potajice ili na zakoniti način. Polazi se od pretpostavke da se nezakonita tortura ionako čini. Ideja naloga za torturu koji bi izdao visoko rangirani sudac, samo u slučajevima neposredne opasnosti po život i stradavanje većeg broja ljudi, nastavlja se na polazišno stajalište da tajne službe i onako muče teroriste potajno i prikriveno od javnosti ali ne i od visokih državnih službenika. Tim više što u javnost prodiru saznanja i opisi mučenja terorista koji se već institucionalizirano čine. Time bi se ostvario konačni cilj naloga za torturu a to je stavljanje pod sudski, zakoniti nadzor i ograničavanje već postojeće nezakonite prikrivene prakse mučenja samo na slučajeve znatne neposredne opasnosti stradavanja većeg broja nedužnih građana. Slijedom takve realnosti, javljaju se glasovi koji predlažu zakonitu primjenu torture protiv osumnjičenika za terorizam pod sudbenom kontrolom. Sudbena bi vlast trebala odlučivati o tome postoje li temelji za stavljanje osobe na torturu. Ovdje nije riječ o iracionalnom vjerovanju srednjevjekovnog prava da će svevišnji dati snage nevinom da izdrži torturu, nego o potrebi trenutnog prikupljanja informacija radi spašavanja života u sumnji da ispitanik zna informacije o predstojećim napadima ali ih ne želi otkriti. Kada utvrdi da je tortura opravdana sud bi izdao nalog za torturu. Nalog za torturu odnosio bi se na primjenu nesmrtonosnih sredstava mučenja, kao što je primjerice zabijanje sterilne igle pod nokte ispitanika radi izazivanja strašne boli bez opasnosti po njegov život. Po dovršenoj torturi, nakon što bi pružio informacije koje se od njega očekuju, ispitaniku bi se dao imunitet od kaznenog progona koji bi ovisio o značaju informacija koje su mučenjem iznuđene. Sa stajališta efikasnosti i učinkovitosti u saznavanju istine tortura nije opravdana. Ljudska izdržljivost ima svoje granice. Nakon što su one dosegnute torturom, čovjek jedino želi prekinuti mučenje i spriječiti bolove kojima je izložen te buduće patnje. Tada će govoriti ono što mučitelj od njega očekuje. Imajući već samo to na umu, kao apsurdne treba odbaciti spomenute prijedloge o legaliziranju i sudskom uređenju torture.

8. Postupanje po zapovjedi

Konvencija zabranjuje državama potpisnicama da u svojim kaznenim zakonima predvide okolnosti za isključenje protupravnosti radnje torture kad propisuje da se kao opravdanje za torturu ne može navoditi zapovijed neke pretpostavljene osobe ili tijela vlasti. Ista odredba propisuje da se zapovijed pretpostavljenog u slučaju torture ne može uzeti niti kao razlog za isključenje krivnje. U slučaju zapovijedi nadređenog na počinjenje torture i postupanja podređenog po takvoj zapovijedi riječ je o supočiniteljstvu dvije osobe u počinjenju kaznenog djela. Pretpostavljenog kao naredbodavca i podređenog kao izvršitelja, jer se podređeni ne bi mogao ekskulpirati pozivom na to da je zbog zapovijedi pogrešno smatrao da je njegovo postupanje dopušteno. Izričiti pristanak je takvo ponašanje službene osobe kojime se izražava tolerancija prema drugoj osobi, službenoj ili ne da poduzima prema trećoj osobi aktivnosti koje su zabranjene Konvencijom. Izričiti pristanak ne smije se tumačiti kao inačica za zapovijed jer se po zapovijedi

zahtijeva određeno ponašanje od druge osobe dok se sa izričitim pristankom takvo ponašanje ne zahtijeva, već se neposrednom počinitelju daje do znanja da može neometano poduzimati tu radnju. Pitanje kako razlikovati počinjenje mučenja od pomaganja i doprinošenja mučenju prema pravilima međunarodnog prava rješavao je MKSJ u predmetu Furundžija.³⁴ U pogledu osobne kaznene odgovornosti pomaganje i pridonošenje prema međunarodnom kaznenom pravu zahtijeva praktičnu pomoć, ohrabrivanje, ili moralnu podršku koja ima bitan učinak na počinjenje zločina (*actus reus*), i znanje da takva djela pomažu činjenju kaznenog djela (*mens rea*).³⁵ Počinitelj, koji bi prema tom kriteriju bio odgovoran za pomaganje i pridonošenje mučenju, odgovoran je kao supočinitelj mučenja, ako sudjeluje u integralnom dijelu mučenja i u zabranjenoj svrsi tog mučenja, odnosno namjeri da se dobije informacija ili priznanje, da se kazni ili zastraši, ponizi, prinudi ili diskriminira žrtva ili treća osoba. Treba utvrditi koga se može smatrati odgovornim za mučenje kao počinitelja a koga kao pomagača i doprinositelja, budući da u modernim vremenima mučenje obično uključuje velik broj ljudi od koji svaki obavlja svoju individualnu funkciju.³⁶ Da bi se odredilo je li neka osoba počinitelj ili supočinitelj mučenja ili je se mora smatrati pomagačem i doprinositeljem, ili je se uopće neće smatrati kazneno odgovornom, od ključne je važnosti utvrditi da li osoba koja sudjeluje u mučenju također sudjeluje u svrsi mučenja.³⁷ Ako ne sudjeluje u svrsi, ali pruži neku vrstu pomoći i podrške sa znanjem da se izvodi mučenje, tada se ta osoba može proglasiti krivom za pomaganje i doprinošenje počinjenja mučenja. Nasuprot tome, ako neka osoba gleda mučenje ali ne sudjeluje u svrsi mučenja niti na bilo koji način ne pomaže u njegovom izvršenju, takvu osobu ne treba smatrati kazneno odgovornom. Karakter kaznenog djela mučenja i oblici koje ono poprima, kao i intenzitet međunarodne osude mučenja, sugeriraju da su u slučaju mučenja jednako odgovorni svi oni koji u nekoj mjeri sudjeluju u tom kaznenom djelu te osobito oni koji sudjeluju u ostvarivanju jedne od svrha koje leže u njegovoj osnovi. Iz ovoga slijedi da ako neka službena osoba/istražitelj ispituje zatočenika dok mu druga osoba nanosi tešku bol ili patnju, istražitelj je jednako tako kriv za mučenje kao i osoba koja izravno nanosi tešku bol ili patnju, čak i ako istražitelj ni na koji

³⁴ Pomaganje i doprinošenje u hrvatskoj kaznenopravnoj doktrini bilo bi označeno kao pomaganje počinitelju kaznenog djela iz članka 38. KZ RH. Pomaganje se sastoji u pridonošenju počinjenja tuđeg kaznenog djela. Prinos djelu može se sastojati u raznovrsnim djelatnostima, posebice o psihičkom ili fizičkom pomaganju.

³⁵ U međunarodnom kaznenom pravu pravni elementi pomaganja i doprinošenja su *actus reus* koji se sastoji se praktične pomoći, ohrabivanja ili moralne podrške što bitno utječe na izvršenje zločina i *mens rea* a to je znanje da te radnje pomažu izvršenju kaznenog djela. Ovaj koncept pomaganja i doprinošenja valja razlikovati od koncepta zajedničkog cilja, gdje se *actus reus* sastoji od sudjelovanja u zajedničkom kriminalnom poduhvatu a potrebna *mens rea* je namjera da se sudjeluje.

³⁶ Da bi se to pokazalo, moraju se uzeti u obzir trendovi u državama koje prakticiraju mučenje: one teže razdijeliti i razrijediti moralno i psihološko breme izvršenja mučenja tako što različitim osobama dodjeljuju parcijalnu, ponekad i relativno malu, ulogu u procesu mučenja. Tako, jedna osoba zapovijedi mučenje, druga administrativno organizira cijeli postupak, treća postavlja pitanja dok se žrtva muči, četvrta pribavlja ili priprema alat za izvršenje mučenja, peta fizički nanosi muke ili uzrokuje duševnu patnju, šesta daje medicinsku pomoć kako bi se spriječilo da žrtva umre od posljedica mučenja ili da ostanu fizički tragovi patnji, sedma obrađuje rezultate ispitivanja za koje se zna da su dobiveni mučenjem, a osma daje informacije pribavljene mučenjem u zamjenu za davanje imuniteta od kaznenog gonjenja mučitelju.

³⁷ Svrha mučenja: djelovanje sa namjerom pribavljanja informaciju ili priznanja, radi kažnjavanja, zastrašivanja, poniženja ili zlostavljanja žrtve ili treće osobe, ili radi diskriminiranja žrtve ili treće osobu po bilo kojoj osnovi.

način fizički ne sudjeluje u tom nanošenju boli.³⁸ U slučajevima gdje se mučenje izvodi prema modelu u kojem više osoba sudjeluju kao sudionici kaznenog djela, suučesnička se odgovornost može pojaviti samo unutar vrlo uskih granica.³⁹ Pomaganje i doprinošenje mučenju može postojati u vrlo ograničenim slučajevima primjerice: dovoženje mučitelja do mjesta mučenja uz puno saznanje o djelima koja će oni tamo izvršiti; ili donošenje hrane i pića počiniteljima na mjestu mučenja, uz svijest i znanje o aktivnostima koje oni tamo provode. U tim slučajevima oni koji pomažu i doprinose izvršenju mučenja mogu se smatrati suučesnicima – pomagateljima u kaznenom djelu. Nasuprot ovome, svi drugi različiti oblici izravnog sudjelovanja u mučenju trebaju se smatrati slučajevima supočinjenja kaznenog djela i te supočinitelje treba smatrati glavnim počiniocima. Različiti stupanj njihovog izravnog sudjelovanja kao glavnih počinitelja može se ipak uzeti u obzir prilikom odmjeravanja kazne.

9. Odgovornost policije

Po svom značaju, zabrana torture zauzima vrhunsko mjesto na listi zahtjeva koji se postavljaju u vezi sa postupanjem osoba odgovornih za primjenu zakona, prvenstveno zbog toga što se u većini zemalja svijeta policija pojavljuje kao najčešći prekršitelj ove zabrane. Kodeks ponašanja policijskih službenika usvojila je Opća skupština UN-a 1979.⁴⁰ Kodeks se sastoji od osam temeljnih članaka koji određuju posebne odgovornosti policijskih službenika s obzirom na služenje zajednici, zaštitu ljudskih prava, primjenu sile, postupanje sa povjerljivim podacima, zabranu mučenja i okrutnog i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja, zaštitu zdravlja osoba kojima je oduzeta sloboda, korupciju te poštivanje zakona i samog kodeksa.⁴¹ Kodeks predstavlja temeljno mjerilo prema kojem međunarodna zajednica ocjenjuje policijsko postupanje. Skup načela zaštite svih osoba koje se nalaze u bilo kojem obliku zadržavanja ili zatvora usvojen Rezolucijom 43/173 Opće skupštine UN-a od 9. prosinca 1988. zabranjuje mučenje osoba kojima je oduzeta sloboda.⁴² Samo je po sebi očito da kazneno – pravosudni sustav koji se najviše oslanja na priznanje kao dokazni materijal stvara poticaje da službene osobe uključene u istragu zločina – a koje su često pod pritiskom ostvarivanja rezultata – pribjegu fizičkoj ili psihološkoj prisili. *Svakako je primaran, a ujedno i vrlo zahtjevan zadatak osigurati takav kazneni postupak u kojem je uspostavljena ravnoteža između zahtjeva za učinkovitim kaznenim progonom i istodobnim poštivanjem ljudskih prava. Unatoč potrebi učinkovitog suzbijanja kriminalnog ponašanja ne treba zanemariti zaštitu*

³⁸ Ovdje u vrijedi kaznenopravna maksima *quis per alium facit per se ipsum facere videtur*: smatrat će se da onaj koji djeluje kroz druge djeluje sâm.

³⁹ Odgovornost onih koji se, iako ne sudjeluju u krajnjoj svrsi mučenja, ipak mogu smatrati odgovornim za ohrabivanje ili pomaganje prilikom izvršenja mučenja.

⁴⁰ United Nations Code of Conduct for Law Enforcement Officials, dopuna Rezolucije 34/169 Opće skupštine UN-a od 17. prosinca 1979.

⁴¹ članak 5.: Niti jedan policijski službenik ne smije počinuti, poticati ili tolerirati čin mučenja ili drugog okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupka ili kažnjavanja. Naredbe nadređenoga ili izuzetne okolnosti kao što je ratno stanje ili prijetnja ratom, prijetnja nacionalnoj sigurnosti, unutarnja politička nestabilnost ili neko drugo izvanredno stanje policijskom službeniku ne smije biti izlika za mučenje ili drugo okrutno, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje.

⁴² načelo 7.: Osobe u bilo kojem obliku zadržavanja ili zatvora neće biti izložene mučenju, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. Nikakve okolnosti ne mogu se uzeti kao opravdanje za mučenje, ili drugo okrutno nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje.

suštinskih ljudskih prava u svim okolnostima, a osobito kada je riječ o oduzimanju slobode. U tom je smislu zabrinjavajući trend ograničavanja prava obrane okrivljenika u kaznenom postupku zbog sigurnosnih razloga, a koji je prisutan u mnogim europskim državama. Imajući u vidu takav trend, važno je naglasiti da se svakoj kriminalnoj aktivnosti, bila ona opća, organizirana ili teroristička, država mora suprotstaviti učinkovito no istodobno vodeći računa o poštivanju vladavine prava i osnovnih ljudskih prava.⁴³ Učinkovito sprječavanje mučenja temelji se na kvalitetnom pravnom okviru te osiguranju njegove primjene i jamstva za sprječavanje mučenja. U kontekstu sprječavanja mučenja i drugih oblika zlostavljanja, od temeljne je važnosti razvijati metode vođenja istrage zločina koje će smanjiti oslanjanje na priznanja te druge dokaze i podatke dobivene ispitivanjem s ciljem osiguranja osuđujuće presude. Priznanja imaju ograničenu vrijednost u dokazivanju, branitelji sve češće tvrde da su priznanja iznuđena od njihovih branjenika zbog nezakonitog djelovanja policije. Zbog toga se obuka za istraživanje kaznenih djela smatra naročito korisnom za zakonito i efikasno prikupljanje dokaza. Treba se istaći značaj prikupljanja forenzičkih dokaza, posebno imajući u vidu da su se tehnike DNK analize pokazale uspješnima u utvrđivanju nevinosti ili krivnje u mnogim slučajevima. Ako policija primjenjuje fizičko zlostavljanje, uzrok je izostanak pravog operativnog rada. Umjesto prikupljanja materijalnih dokaza, iznuđuje priznanje iako se na temelju tako dobivenog priznanja ne može zasnivati sudska presuda. Potrebna je kontinuirana izobrazba djelatnika u sustavu: policijskih službenika, zatvorskih čuvara, odvjetnika, sudaca, liječnika. Policajci trebaju razvijati i vježbati stručne vještine za ispitivanje osumnjičenika, što će im pomoći da se drže zakona i povećati njihov profesionalizam. Ispitivanje osumnjičenika za kaznena djela stručan je posao koji zahtijeva specifičnu obuku kako bi se obavljao na zadovoljavajući način. Potrebno je jasno definirati sam cilj takvog ispitivanja: taj cilj treba biti dobivanje točnih i pouzdanih informacija radi otkrivanja istine o pitanjima koja su predmet istrage, a ne dobivanje priznanja od nekoga koga službene osobe koje obavljaju ispitivanje unaprijed smatraju krivim. Elektroničko (audio i/ili video) snimanje policijskih razgovora predstavlja važnu dodatnu mjeru zaštite protiv zlostavljanja osoba kojima je oduzeta sloboda. Takvo sredstvo može osigurati cjelovit i autentičan zapis o postupku vođenja razgovora, čime će se bitno olakšati istraga o navodima o zlostavljanju. To je u interesu osoba koje je policija zlostavljala, ali i policajaca suočenih s neutemeljenim navodima da su primijenili fizičko zlostavljanje ili psihološki pritisak. Elektroničko snimanje policijskih razgovora smanjuje i mogućnost da optuženici kasnije lažno poreknu da su dali određena priznanja.⁴⁴ Temeljna jamstva odnose se na pritvorene osobe a to je pristup odvjetnicima, liječnicima, sucima i zabrana pritvaranja bez mogućnosti komunikacije i ostala minimalna prava. Kada je osoba bila zadržana u zatvorskoj ustanovi ili pritvorskoj jedinici, onda će podaci iz službene dokumentacije poslužiti za identifikaciju onih koji su odgovorni za to pritvaranje i svih ostalih koji su u tom periodu bili u kontaktu sa pritvorenikom. I ostali dokumentacijski materijal u policijskoj postaji ili zatvorskoj, odnosno pritvorskoj jedinici, može sadržati relevantne informacije. Te informacije mogu obuhvatiti: službenu knjigu iz koje će se vidjeti koji je policajac bio na dužnosti, u kojem trenutku i na kojem konkretnom mjestu, podatke o svim telefonskim komunikacijama ili komunikacijama radio-vezom u

⁴³ iz mišljenja Povjerenika za ljudska prava Vijeća Europe o pritvoru u Portugalu i ograničenju prava okrivljenika u kaznenom postupku, citat iz Derenčinović 2005.

⁴⁴ Izvod iz 12. Općeg izvješća [CPT/Inf (2002) 15]

postaji i sve bilješke o kaznenim djelima u kojima se nalaze podaci o radnjama koje su pojedinačni policajci poduzimali na dužnosti. Prava osoba kojima je oduzeta sloboda neće vrijediti mnogo ako te osobe ne znaju za njihovo postojanje. Dakle, neophodno je osobe u policijskom pritvoru izrijeком upoznati o njihovim pravima bez odgode i na jeziku koji razumiju. Kako bi se provedba toga osigurala, osobama u policijskom pritvoru potrebno je odmah po uhićenju na sustavan način dati obrazac koji jasno navodi ta prava. Osim toga, od odnosnih je osoba potrebno zatražiti potpisivanje izjave kojom potvrđuju da su obaviještene o svojim pravima.⁴⁵ Do nezakonitog postupanja policije dolazi i zbog mišljenja policajaca da se u slučaju nezakonitog ponašanja pitanje njihove odgovornosti neće postavljati, zbog neznanja i loše obučenosti sa jedne te rasnih i etničkih predrasuda sa druge strane. Važni su učinkoviti nadzorni mehanizmi, a osobito nacionalni inspekcijски mehanizmi za pritvore i zatvore te mogućnost neovisnog praćenja i izvješćivanja građanskim udrugama. Kazneno treba progoniti sve odgovorne osobe koje su znale ili namjerno prikrivale informacije koje ukazuju na to da su njihovi subordinirani počinili kazneno djelo torture ili nezakonitog postupanja a nisu poduzeli mjere sprječavanja ili izvještavanja pretpostavljenih.

Temelji ostvarenja zabrane mučenja i drugog neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja u policiji uključuju:

- 1.) zabranu primjenjivanja, poticanja ili dopuštanja mučenja ili neke druge nečovječne ili ponižavajuće kazne ili postupka u svim prilikama, a naročito radi dobijanja izjava i priznanja ili ostvarenja nekog drugog cilja u službi ili u vezi sa službom;
- 2.) obvezu odbijanja zapovjedi pretpostavljenog da se neka osoba podvrgne mučenju ili drugom nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni, bilo u redovnim ili izvanrednim okolnostima ili u ratu;
- 3.) obvezu prijavljivanja i njoj korelativnu zabranu prikrivanja bilo kojeg akta mučenja ili drugog nečovječnog ili ponižavajućeg postupka ili kazne, koje počinio druga službena osoba javne vlasti (države, županije, lokalne samouprave), uključujući i policijske službenike;
- 4.) obvezu vođenja istrage, pokretanja odgovarajućeg sudskog i stegovnog postupka;
- 5.) ako je riječ o stegovnoj povredi, obavezu kažnjavanja počinitelja;
- 6.) obavezu obrazovanja i treninga za sprječavanje svih oblika mučenja ili drugih nečovječnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka;
- 7.) zabranu korištenja izjava i priznanja koja su dobivena mučenjem ili drugim nečovječnim ili ponižavajućim postupkom ili kaznom.

10. Zaključne misli

Državna vlast mora podupirati vladavinu prava, no pravo mora biti realistično i održavati ravnotežu između legitimne potrebe za općom sigurnosti i ostvarenja zaštite ljudskih prava. Mučenje je apsolutno zabranjeno na temelju međunarodnog prava te se niti u kakvim okolnostima ne može opravdati. Ujedinjeni narodi su osudili torturu kao suprotnu smislu Povelje UN i kao kršenje ljudskih prava i

⁴⁵ To je bila jedna od prvih primjedbi koju je stavila Delegacija CPT-a po završenoj redovitoj posjeti CPT-a, Republici Hrvatskoj 14. svibnja 2007., slijedom toga u MUP-u se pristupilo izradi odgovarajućeg obrasca.

osnovnih sloboda proklamiranih Općom deklaracijom o ljudskim pravima. I tamo gdje nacionalni zakon ne identificira torturu kao posebno kazneno djelo, obično postoje drugi zakoni na temelju kojih se počinioci mogu pozivati na odgovornost. Tortura je zabranjena u većini pravnih sustava u svijetu iako još ima država u koje se tijelima državne vlasti dopuštaju okrutne, neljudske i ponižavajuće postupci prema određenim kategorijama osumnjičenika, čak ih propisuju pravnim aktom. Po svom značaju, zabrana torture zauzima vrlo visoko mjesto na listi zahtjeva koji se postavljaju u vezi sa postupanjem osoba odgovornih za primjenu zakona, prvenstveno zbog toga što se u većini zemalja svijeta policija, uz druge sigurnosne i zatvorske službe – pravosudna policija, pojavljuje kao najčešći prekršitelj ove zabrane. Zbog toga se ne smije dopustiti zanemarivanje instrumenata pravne države i davanje prednosti vojno – policijskim mjerama i postupcima u nadležnosti izvršne vlasti, a izvan kontrole sudbene vlasti. Postojanje korpusa općih i ugovornih pravila koja proskribiraju mučenje pokazuje da je međunarodna zajednica odlučila suzbijati svaki oblik mučenja djelujući na međudržavnom nivou ali i na razini individualne odgovornosti. Tortura, bez obzira da li je poduzeta od strane države ili nedržavnih subjekata nikad i ni pod kojim uvjetima ne može biti opravdana bez obzira na ciljeve koje se torturom želi postići. Iako pravu na život nije dana apsolutna zaštita, zabrana mučenja je potpuna i apsolutna. Ona se ne može pravdati ponašanjem žrtve, zapovijedima pretpostavljenih ili izvanrednim okolnostima, stanjima rata ili ratne opasnosti ili ugroženosti nacionalne sigurnosti na bilo koji način. Poštivanje ljudskih prava jedino je dugoročno jamstvo nacionalne ali i globalne sigurnosti.

literatura:

1. Brnetić D.: **Kaznenopravna zaštita od torture**, (2007.), Zagreb, AGM
2. Derenčinović D.: **Ogledi o terorizmu i antiterorizmu**, (2005.), Zagreb: Pravni fakultet
3. Foley C.: **Combating Torture, Borba protiv mučenja: priručnik za sudije i tužioce**, (2004). Beograd: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji i Crnoj Gori
4. Hauksson P.: **Psychological Evidence Of Torture**, How to conduct an interview with a detainee to document mental health consequences of torture or ill-treatment, (2003.) Strasbourg, CPT
5. Ivičević E.: **Američka borba protiv terorizma kao opravdanje za primjenu metoda iznuđivanja iskaza (stress and duress tactics)**, (2003.), Zagreb, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 1./03.
6. Karas Ž.: **Neka obilježja povreda čl. 3. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda**, (2003.), Zagreb, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 1./03.
7. **Ključni izvaci iz izabраниh presuda i odluka Europskog suda za ljudska prava u Strasbourg** - Publikacija broj 1. Ured zastupnika Vlade Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava u Strasbourg, Zagreb

8. Krapac D.: **Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda i hrvatski kazneni postupak**, (1995.), Zagreb, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 1/95.
9. Krapac D.: **Pedeseta obljetnica Opće deklaracije o pravima čovjeka: njihovo ostvarenje u međunarodnom i unutarnjem kaznenom pravu**, (1999.), Zagreb, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 1/99.
10. **Ljudska prava i policija**: priručnik za obuku policije o ljudskim pravima, (2000.) Zagreb, MUP
11. Petz B.: **Psihologijski rječnik**, 1992., Zagreb, Prosvjeta
12. Pictet J.: **Commentary IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persens in Time of War**, ICRC, 1958.
13. Romac A.: **Rječnik latinskih pravnih izraza – *Vademecum iuridicum***, (1985.), Zagreb, Informator
14. Veić P.: **Zakonita uporaba sredstava prisile kao razlog isključenja protupravnosti**, (2000.), Zagreb, MUP
15. Zupančić B. M./Zidar A.: **Kratak pregled nekih temeljnih aspekata Konvencije UN protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka od 10. XII. 1984.**, (1998.) Zagreb, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 2/98

Internet:

Association for the Prevention of Torture: <http://www.apr.ch/>

European Committee for the Prevention of Torture: <http://www.cpt.coe.int/>

International Rehabilitation Council for Torture Victims: <http://www.irtc.org>

OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights:
http://www.osce.org/odihr/documents/guidelines/preventing_torture/th_index.htm

Special Rapporteur of the Commission on Human Rights on the question of torture: <http://www.unhchr.ch/html/menu2/7/b/mtor.htm>

Svjetska liječnička organizacija: <http://www.wma.net>

United Nations Committee against Torture (UNCAT):
<http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/cat.htm>

World Organisation against Torture: <http://www.omct.org>

The Fight Against Terrorism and Fundamental Human Rights

Summary

Prohibition of torture has a special status in the international law and is treated as *jus cogens* or peremptory norm of general international law. It is absolute; it is non-derogative right that under no circumstances can be terminated, restricted or suspended. The UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (1984) and the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (1987) are entirely dedicated to prohibition of torture and other cruel and degrading punishments and procedures. Convention provisions should be implemented through specific provisions in national legislation. States Parties shall enact effective laws, administrative, judicial or other measures to prevent acts of torture. The Convention establishes that as a justification of torture shall not state any exceptional circumstance, even in case of war or state of emergency. Human rights are guaranteed for criminal offenders including the terrorists. Unlike the fight against crime in which states restrict or suspend basic human rights only when there is strong evidence against the suspects, the contemporary anti-terrorism justifies intervention in the sphere of protected individual even if such evidence does not exist or is not reliable. Despite the doubts that terrorists might have the information necessary for the protection of people or the state, it is prohibited to torture terrorists or treat them inhumanly. Effective prevention of torture is based on high-quality legal framework and ensures its implementation and guarantees. In the context of the prevention of torture and other ill-treatments, it is essential to develop methods of conducting investigations that will reduce reliance on confessions. It requires continuous training of employees in the system: police officers, prison guards, lawyers, judges, doctors. The international community has decided to suppress any form of torture acting on the international level but also at the level of individual responsibility. Torture, regardless of whether undertaken by state or non-state actors, cannot be justified under any circumstances. Although the right to life is not given absolute protection, the prohibition of torture is absolute and complete.

keywords:

terrorism, police, torture, inhuman treatment, degrading treatment, punishment